

Kadın Yazarlar ve Kurmaca Tarih İlişkisi

İlknur Tatar Kırılmış*

Giriş

Tarih, insana evrendeki yerini tanıma ve değerlendirme fırsatı veren bir disiplin dalıdır. Bir bireyin kendi kendisini tanıyabilmesi için hem öznel hem de toplumsal düzeyde oluşturulmuş bir birikimle irtibat kurması gerekir. Her iki kanaldan sağlıklı veri toplanmasının yolu bilgiyi temsil eden kaynaklara ulaşabilmekle mümkündür. Edebiyatın tarihle ilişkisi, geçmişin bilgisini taşıma, yerleştirme ve etkili öğrenilmesine katkı sağladığı gibi zaman zaman mevcut tarih kayıtlarına ters düştüğü ve tartışma yarattığı görülmüştür. Toplumun yüzde ellisini oluşturan kadın cinsiyetinin yazar olarak tarihten esinle kurmaca yazabilmesi gelişmiş ülkelerde bile problemlili ve yavaş bir süreçte gerçekleşmiştir. Osmanlı döneminde cinsiyet olarak kadınların yazı dünyasında görünür olabilmeleri uzun bir müddet ailesinin eğitim durumuna bağlı kalmıştır. Özellikle babanın bilgiyle münasebeti kız çocukları için henüz okullaşmanın olmadığı dönemlerde eğitim ve öğretimin tek kaynağı olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Fatma Aliye Hanım'ın devrinde tanınan bir isim olabilmesinde babası Cevdet Paşa'nın gözetiminde kendi ısrarıyla aldığı eğitimin büyük bir payı vardır. Bu imkâna sahip olmayan kadınların bilgiyi ulaşılabilir kılan eğitim olanakları ve kütüphane gibi bilgi kaynaklarından mahrum olmaları yazar olarak var olmaları önünde aşılması zor bir engel olmuştur.¹ Yaşanan tarihin şahidi olan kadının tarih metinlerine ulaşması veya bizzat kadın tarafından yazılmış tarih vesikalarına ulaşmak Cumhuriyet Türkiye'sine kadar münferit çabalar çerçevesinde kalacaktır. Fatma Aliye Hanım, kadın olarak yazabilme cesaretini roman sahasında denemiş, babasının tarihle olan ilişkisinin tesirini edebiyat dışı yazdığı iki eseriyle sınırlı bırakmıştır. Cevdet Paşa'nın kızı, ilk tarihî roman yazarı Ahmed Midhat Efendi'nin manevi kızı olmasına rağmen yazdığı romanlara kadın bir yazarın penceresinden hemcinsini taşımış; fakat tarihî temaya ilgi duymamıştır.²

* Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun/TÜRKİYE, ilknurtatarkirilmis@gmail.com ORCID: 0000-0003-2155-7062

1 Fatma Berktaş, Geçmişten Günümüze Kadın Kütüphaneleri ve İstanbul Kadın Eserleri Kütüphanesi, *Türk Kütüphaneciliği*, C 31, S. 2 (2017), s. 267.

2 Ferihan Polat, Gündüz Derer, Muhafazarlık ve Feminizm Kısılcığında Bir İsim: Fatma Aliye Hanım, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 15 (2016), s. 191.

Türk edebiyatında tarihî romanın ilk örneği Tanzimat dönemi yazarlarından Ahmed Midhat Efendi tarafından 1871’de yazılır.³ Tarihin edebiyat dünyasındaki ilk tecrübe edilişinden itibaren romanın bu şubesi uzun bir süre kadın yazarların cesaret edemediği bir alan olarak kalmıştır. Bilinen ilk tecrübe, Halide Edip Adıvar’ın 1912’te *Tanın* gazetesinde tefrika edilen *Yeni Turan*⁴ adlı ütopyik romanıdır ki tarihî roman sınıflandırmasına pek çok açıdan dahil edilemez. Eserin yazıya geçirilme tarihi ve vaka zamanı arasında olması gerekli zaman dilimi açısından bakıldığında *Yeni Turan* romanında geçmiş değil, gelecek anlatıldığından bu kategoriye eklenme şansını kaybeder. Orta Asya Türk varlığından ilhamla yeni bir toplum modelinin inşası için kaleme alınan bu eser, yeni Türk edebiyatı çalışma sahasında kadın bir yazar tarafından ortaya konulan ilk ütopyadır.⁵ Orta Asya’daki Türk geçmişine dair belge ve izlenimlerin etkisiyle yazılmış bu eserde görülmüş bir coğrafyanın kültürünü değil, hatırlanamaz düzeye gelmiş bir geçmişi gelecekte diriltmeye çalışmak esastır. Yine aynı yazarın 1923’te yazdığı *Ateşten Gömlek*⁶ romanı Kurtuluş Savaşı’na katılan güçlü bir kadın karakteri inşa ederken aynı zamanda kendisinden sonra bu döneme dair yazılacak romanlarda tekrarlanan bir kurgu modeli oluşturur. Erol Köroğlu, Halide Edip’in romanında, türün sonraki örnekleri için en az üç unsurlu bir formül sunduğunu belirtir. Bunlar; sosyo-politik durumu yansıtan ve psikolojik kriz durumunu ortaya koyan sentimentalizm, problematik bir biçimde ele alınan cinsiyet, son olarak da anlatının ruhsal ya da kutsanmış (consecrated) halidir.⁷

Halide Edip Adıvar’ın eseri, *Yeni Turan*’dan sonra benzer içerikle diğer ütopyik bir roman Müfide Ferit Tek tarafından 1918’de *Aydemir*⁸ adıyla neşredilir. Halide Edip’in eserinde başlatılan fikrî zemin, *Aydemir* romanında Orta Asya’da yaşayan Türkleri bağımsızlığına kavuşturma idealine dönüşür. Müfide Ferit Tek, Aydemir karakteriyle Osmanlı Devleti’nin asırlara direnen yönetim prensiplerini ana yurda taşıyarak Rus tahakkümü altında ezilen Türklerin bağımsızlık idealini inşa etmek ister. Her iki yazarın ana karakterlerinin isimlerinin sert ve değiştirilmesi zor bir

3 Ahmet Mithat Efendi, *Letaif-i Rivayât*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.

4 Halide Edip Adıvar, *Yeni Turan*, Can Yayınları, İstanbul 2014.

5 Firdevs Canbaz Yumuşak, “Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği”, *Bilgi*, S. 61 (Bahar 2012), s. 58.

6 Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Can Yayınları, İstanbul 2014.

7 Erol Köroğlu, “The Enemy Within: Aka Gündüz’s The Star of Dikmen As an Example of Turkish National Romances”, *Balkan Literatures In The Area Of Nationalism*, ed. Jale Parla, Murat Belge, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 81.

8 Müfide Ferit Tek, *Aydemir*, Kaknüs Yay., İstanbul 2002.

maddeden hareketle, *Yeni Turan*'da Kaya; Aydemir'de Demir/Aydemir, seçilmiş olması ideolojilerine yükledikleri maneviyat açısından dikkat çeker.

Safiye Erol'un 1945'te yazdığı *Ciğerdelen*⁹ romanıyla kadın yazarların tarihle ilişki kurmaya çalıştığı coğrafya uzak geçmişten yakın tarihe, Balkanlarda bırakılan Osmanlı mirasına, çevrilir. Kadın yazarlar tarafından roman dünyasına davet edilen tarihe bakışın uzak geçmişten yakın tarihe taşınmasının bilgiden hareketle hatırlama eylemiyle yakından bir ilişkisi vardır. Asya'dan Anadolu'ya ve oradan Balkanlar'a müracaat eden üç kadın yazarın romanlarında tarihi yazmaya dair tecrübelerinde coğrafik ve roman tekniği açısından bir değişim yaşanmıştır. Ütopyadan tarihî roman yazmaya doğru giden kadın kaleminin ilk tecrübeleri olan bu üç eserde tematik ve anlatıcı varoluşu açısından karşılaştırılabilir bir veri oluştuğu gözlemlenmektedir.

Türk Kadın Yazarların Tarihe Yönelişinin İlk Adımları: Siyasî Ütopya

Greko- Latin dönemine ait eserlere kadar götürülebilecek ütopya fikri "Altın Çağ" olarak kabul edilen bir geçmişin hatırlanmasıyla ilgilidir. İnsanlığın hafızasında aranan kusursuz zaman anlayışının sistematik bir yapıyla bilinçli olarak ortaya konulmasının ilk örneği Platon'un *Devlet* diyalogudur. Savaş ve istikrarsızlık felsefi pratiğin gelişkin olduğu toplumlarda en iyi devlet biçimi arayışını tetiklemiş ve bu yolda birçok eserin yazılmasına neden olmuştur¹⁰. 18. ve 19. yüzyıllar, kadınların kamusal alandaki kimliği ve sosyal statüsüne dair yeni tanımlamalar yapılırdı. Sarah Grimke "erkeklerin görevleri ve kadınların görevleri; erkeklerin alanı ve kadınların alanı hakkındaki fikirler sadece keyfi fikirlerdir." değerlendirmesiyle eğitim, iş yaşamı ve devlet yönetimi alanına dair pek çok eşitsizliğe dikkat çeker. Cinsiyet eşitsizliğinin görünür hale gelmesi ve uygulanabilir bir ortamın oluşması feminist ütopyanın var olan ütopya geleneğinden ayrılmasına, değişmesine ve kadınlar tarafından şekillendirilmesine sebep olur. Mary Griffith'in kadınların mal sahibi olabilmesi ve bunu kullanma hakkını *Three Hundred Years Hence* (1836), Louisa May Alcott'un kadın emeği üzerine yazdığı *Work* (1870) Annie Danton Cridge'in erkek haklarının nasıl olabileceğine dair kaleme aldığı *Man's Right, or How would You Like It?* (1870) adlı romanları Batı dünyasındaki ilk dönem feminist ütopyalar olarak kabul edilir.¹¹

9 Safiye Erol, *Ciğerdelen*, Kubbelatı Yay., İstanbul 2017.

10 Yasemin Temizarabacı Yıldırım, *Ütopyanın Kadınları Kadınların Ütopyası*, Sel Yay., İstanbul 2015, s. 41.

11 *Age*, s. 116.

Kadın ütopyalarında kullanılan temalar ve anlatım şekilleri klasik ütopyaların aksine çeşitlilik gösterir. Tarih öncesi çağlara ait anaerkil toplum yapılarının ya da ilkel kabile yaşantıları, sosyalist ve anarşist içerikli ütopyalar feminist romanlarda önemli bir yer kaplar.¹² Dünyada insanlar arasında iletişimi önemseyen, toplum içinde farklı fikirleri, küçük azınlık gruplarını dışlamayan ve teşvik eden, çekirdek aile yapısını değiştirmeyi hedefleyen, çocukların yetiştirilmesinden tüm toplumu sorumlu tutan ütöpik eserlerin yazılması ise 1970’li yıllarda başlayabilmiştir.¹³

Türk edebiyatında kadının edebiyatta toplu bir ses olarak görülebilmesinin yolu 1908, II. Meşrutiyet’in ilanıyla açılır. Dergi dünyasında yaşanan çeşitlilik kadınların da kendilerine ait bir yayın dünyası kurmalarında etkili olur. Basın dünyasının yanı sıra pek çok dernek kadınların daha aktif bir sosyal hayata kavuşmaları için destek olmuştur:

“Özellikle Meşrutiyet ve etrafındaki sürecin şartlarını belirleyen İttihat ve Terakki’nin kadınlarla yönelik politikalarının dönemin olağanüstü şartlarıyla birleşmesi, sosyal hayatın içinde kadına duyulan ihtiyacı ve açılan alanı hızlı bir şekilde genişletir. Meşrutiyet sonrasındaki gelişmeler ve nihayet Balkan Savaşlarıyla Türk milliyetçiliğine sarılan İttihat ve Terakki, kadın kimliğini de kendi politikaları içinde yeniden gözden geçirir ve Türk milliyetçiliğinin vazgeçilmez konuları arasına alır. Türk Ocakları başta olmak üzere çeşitli sivil toplum örgütleri ile basın organlarında kadınların sosyalleşmeleri ve Türkçülük hareketinin içinde yer almaları teşvik edilir.”¹⁴

Basın dünyasından aldığı desteğe rağmen kadınların bilgiyle alışverişi ve bunu bir yazıya dönüştürme tecrübesi zaman alan bir uğraşı olacaktır. Tarihteki önemli hadiseleri okuyup değerlendirmeleri ve bu birikimi edebiyat dünyasına taşıyabilmeleri ise Meşrutiyet dönemine kadar hiç tecrübe edilmez. Antik Yunan’dan itibaren modern döneme kadar kadınlar tarih disiplininin oluşturulmasında yer almadığı gibi yeni tarihselcilikte bu zihniyetin sağlamaştırıldığı görülür. Serpil Çakır, dünyadaki kadın ve tarih ilişkisinin Türkiye’den pek de farklı olmadığını üzerinde durur:

“Tarih ile eğitilmiş erkeklik arasındaki ilişki, kadınları tarihsel tarihin kadınlar için, kadınlar tarafından yeniden inşası özneler olarak marjinal hale getirmiş, onların tarihçi olma potansiyellerini

¹² *Age*, s. 121.

¹³ *Age*, s. 123.

¹⁴ Hülya Argunşah, “Halide Edib’de Değişen Kadının Romandaki İzdüşümleri: ‘Seviyye Talip’ten Ateşten Gömlek’e”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, TÜBARXXXVII (Bahar 2015), s. 30.

sınırlandırmıştır. Tarih eğitimi ciddi erkek bireylerin uygar sivil liderlik ve erkekleri soylu yurttaşlıklarına hazırlamada gereklilik olarak addedilmiştir. Tarih eğitimi, aristokrasiden ve orta sınıftan gelen erkeklerin işi olmuştur. Yüksek öğrenim ekonominin, siyasal itidalin, çok çalışmanın ve erkekleğin burjuva değerlerinin büyük ölçüde aşılmasına adanmaya başlanmıştır. Tarihçilik mesleği, burjuva erillığının temel unsuru olmuştur. Akademide, tarih yazımında ve incelemesinde kadınların yurttaş olmadığı böylece tarih alanının dışında oldukları düşüncesi erkeklere öğretilmiştir.¹⁵

Türk romanlarının ilk örneklerinden itibaren kadının karakter olarak varoluşu cariyeye konumundaki kadınlarla başlamış, zaman içerisinde Müslüman ve Türk kadın kimliğine bürünürken kadının da âşık olabileceği fikri edebiyatta ifade edilir olmuştur. Kendisine âşık olduğunda Leyla imgesiyle erkeği cennete taşıyan kadın figürü, aksi yöne geçtiğinde ahlaki zayıflığa timsal olması onu sınırlayan düşüncelyi hatırlatır. Madam Bovary romanı ana karakteri Emma ve Anna Karenina'daki Anna gibi roman kahramanları, daha sonra Türkçede yazılan Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanındaki Bihter'in durumu, ahlak kavramının coğrafya ve din farklılığına bakılmaksızın hep kadın üzerinden tanımlandığını gösterir. Kadının edebiyatta aşkın nesnesi konumundan öznesi olma yolundaki değişimi ataerkil kalem tecrübesinde ikinci bir cennetten kovulma suçunu hatırlatır. Kadınların omuzlarına yüklenen ahlaki taşıma görevi kadın kaleminin kuracağı roman dünyasına da tesir eder. Yeni kadın yazar, Leyla veya Emma rolünde bir kurguyu eserine taşırsa geleneğin ona gösterdiği yoldan gitmek zorunda kalacaktır. Kadının asırlar ötesinden gelen zor hayat koşullarını omuzlarından atmasının sembolü uçan süpürgesine benzer bir harekete ihtiyacı vardır.¹⁶ Kadın yazarın bu klişeye cevabı yine aşk düzleminde olacaktır. Fakat bu aşk kadın ve erkek ilişkisine dair değil, vatana duyulan sevgiyi anlatacaktır.

Yeni bir roman karakteri oluşturmanın eşliğinde olduğunu fark eden Halide Edib'in belgelerden hareket edemediği Orta Asya geçmişine ütopya ile yola çıkmasında siyasî çıkmazın tesiri olduğu kadar bilgi zayıflığı da etkilidir. Geçmişin uzaklığı kavranmasını zorlaştıracak pek çok boşluğu beraberinde getirir. Destan ve masallardaki gerçeküstü unsurlar bir yerde belgeye dayandırılmayan geçmişin bütünsel olarak algılanmasını kolaylaştırır. Masal ve destanlarda belirgin olan

15 Serpil Çakır, Tarihın Kadınlar İçin Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası <https://tr.scribd.com/document/122437940/Serpil-Cak%C4%B1r-Feminist-Tarih-Yaz%C4%B1m%C4%B1>, s. 519 (12.06.2018'de ulaşıldı).

16 İtalo Calvino, *Amerika Dersleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 39.

hayal dünyasına meyyal olma özelliği ütopya da vardır. Halide Edip Adıvar'ın masal yerine ütopya sığınmasında ve uzak bir geçmişten bu yolla bahsetmesinde referans alınacak bilgilerin zayıflığıyla ilişkilidir. Adıvar'ın *Yeni Turan* ile başlattığı girişimin Müfide Ferit Tek tarafından tekrarlanması ise tesadüf değildir. Türk edebiyatında tarih kurmacasına taşınmaya çalışan kadın yazarlığının ilk örneklerinin *ütopya* üzerinden şekillenmesi mazideki anlatılara bir göndermedir. Her iki yazar belgeden hareket etmeden devletin dağılma tehlikesini hayali yönden hafifletmeye çalışır. Yazarların eserlerindeki benzer idealler mekânla ilişkilendirildiğinde farklılık arz eder. Halide Edip Anadolu'da, Müfide Ferit ise Türkistan'da kurulacak bir devlet idealinin peşindedir.

Adıvar ve Ferit Tek'in tez olarak kurmak istedikleri devlet fikrî temelini demokrasiyle sağlanmak istenmesi her iki yazarda ortak bir emeldir. Kadın yazarların Türklüğün Anadolu'dan önceki geçmişine açılan romanlarıyla yeni bir gelecek kurmak için ortak bilinçaltından bir sistemi çıkarmaya çalışmaları yöntemi kendilerinden sonra yazan hemcinslerinde devam eden bir tesire dönüştürmemiştir. Dönemin Türk Ocağı ve Türk Derneği Orta Asya Türklüğüyle kültürel birliği sağlama konusunda yaptığı yayınlar ile önemli rol oynarlarsa da bin yıllık geçmişi diriltmek ve düşünce hayatında filizlenmesini sağlamak pek kolay değildir: "Çoğumuz için Türklüğün hududu, Ankara ve Konya'nın pek ötesine geçmez. Türklük merkezi Buharalar, Kazanlar, Semerkantlar, Tebrizler hakkında hiç bilgimizin bulunmadığından yakındır."¹⁷ şeklindeki değerlendirme unutulmuş bir maziye işaret eder.

Halide Edip Adıvar ile *Yeni Turan*'ın milliyetçilik konusuna temas etmesi ve bu doğrultuda ülkenin tutunacağı hayalin kurulması dönemin siyasal yapısındaki problemlerle ilgisi olduğu gibi bu doğrultuda hareket etmesi de bizzat istendiği bilinmektedir:

"Halide Edib, bu romanda Ziya Gökalp'ın da tesiriyle Türk kadınına 'dava insanı'na dönüştürecek gücün 2000 yıl önceki Turan'da olduğuna inanır ve bu köklere ulaşmak ister. Yeni Turan Partisi'nin politikaları içinde, Osmanlı'ya Bizans'tan geçtiğine inandıkları 'asalak kadını' değiştirmek ve eski Türklerdeki saygın konumuna ulaştırmak, ona seçme hakkını vermek de vardır. Yeni Turan bu konumuyla Meşrutiyet sonrasının kadına yönelik politikalarını ve Türk milliyetçiliğinin kadına önem veren yaklaşım ve

17 Yusuf Sarımay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, 1994 İstanbul, s. 99.

beklentilerinin anlatımını da üstlenmiş görünür.”¹⁸

Müfide Ferit Tek'in yazdığı *Aydemir* adlı romanıyla kendisinden önce Halide Edip Adıvar'ın yazdığı *Yeni Turan* arasında konu açısından benzerlik bulunduğu belirtilmişti. Yazarın eserinde öne çıkan siyasî yönün, Halide Edib'de olduğu gibi, gerçek hayatındaki çevresiyle yakın bir ilişkisi vardır. Müfide Ferit, eşi Ahmet Ferit, kız kardeşinin kocası Yusuf Akçura ve Türk Ocağı başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in görüşlerinden etkilenmiş ve bu tesiri eserine taşımıştır. Yazarın Osmanlı'nın bağımsız devlet olma başarısını Rus tahakkümü altında ezilen Türklere taşımak ve kendi kendilerine var olmaları için onları teşkilatlandırmak yolunda özetlenebilecek düşüncesi devrinde büyük bir yankı uyandırmıştır. Ulusların mutluluğuna giden yolun milliyet fikrinden geçtiğini öne süren Ferit Tek, bu düşüncesiyle Akçura'nın pantürkizm idealine yaklaşıp.¹⁹

Her iki yazarın eserinde oluşturulan yeni kadın fikrinde giyim şekli önem arz eder. Halide Edib Adıvar, *Yeni Turan*'da Kaya'nın giyimi üzerinde özellikle durur. Kadınların sözüne kıymet verilebilmesinin yolunu erkeksi bir davranışa taşınmanın mecburî gidişini gösteren bu yönelişte ana karakterin adının Samiye'den Kaya'ya dönüştürülmesi manidardır. Fakat Halide Edib heyecanla tutunduğu bu idealinden kendisi henüz hayattayken vazgeçmiştir:

“Yeni Turan hiç şüphesiz bir ütopya idi ve bütün ütopyalar gibi tahakkuk ettirilmesi mümkün olmayan gayeleri vardı. Bu eser kadınların rey sahibi olacağı, hayat ve insan münasebetlerinin makul ve muntazam olabileceği bir devri tahayyül ediyordu. Bilhassa Türk kadını, kafa ve kalbindeki itidal ve cemiyete karşı muhabbetle dolu olduğu bir zamanın hasretini çekiyordu. Bilhassa Osmanlı devrinin Bizanslaşan intihap devrinde, süs, israf, gösterişe kaçan kadın sınıfım şiddetle tenkit ediyordu. Liberal ve demokratik Türkiye, emek ve sadeliğe doğru giden idare sisteminde şovenliğe yer vermeyen, Yakın Şark'ta bir nevi birleşmiş milletler şeklini istihdaf eden Türkiye bu kitabın baş gayesi idi. Tabii aşk hikâyesi sırf roman diye araya sokulmuştur.”²⁰

Adıvar'ın kadın kimliğinde fikrî bir zeminin oluşturulması yolunu açmak için Kaya'yı Oğuz'un yanına yerleştirmesi yeni bir bakış açısidir. Kaya'nın bilgiyle

18 Hülya Argunşah, agm., 2015, s. 45.

19 Cemal Demircioğlu, İmparatorluktan Cumhuriyete Aydemir Müellifi Müfide Ferit Hanım, *Toplumsal Tarih*, S. 59 (Kasım 1998), s. 16.

20 Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, Can Yayınları, İstanbul 2018, s. 161.

olan ilişkisi ve Yeni Turan ideolojisini temellendirmedeki kapasitesi Oğuz ile ilk karşılaştığında odasının tasvirinde ortaya çıkar:

“İki duvarı Fransızca, Türkçe kitaplar, bir köşesinde piyanosu, alçak bir sediri, bir iki koltuğu, piyanonun üstünde eniştem Lütfi Bey’in rüyalı gözleriyle tath, halim çehresi olan bu odada pencerelerden aydınlık gelinceye kadar konuşuyoruz. Yeni Turan’ı, Lütfi Bey’in gördüğü fakat hayat ve hakikat veremediği bu büyük rüyasını hakikate geçirmek için ikimizin de genç ve yıpranmamış kalbinde dünyalarla karşı karşıya gelecek cesaret ve ümit var.”²¹

Kadın ve giyim şekliyle ilgili benzer bir temas *Aydemir* romanında da bulunmaktadır. Bu romanda da Demir, Hazin Hanım’ın üzerindeki kürke bakarak, “Hazin Hanım, ne şık mantunuz var, dedi. Fakat bunun yerine sizin üstünüzde kalın bir abadan maşlah ve kuzu derisinden bir kürk görsem benim pek çok hoşuma giderdi.”²², şeklinde bir değerlendirme yapar. Kadını süslü kıyafetlerle hareketlerinin kısıtlandığı eski görüntüsünden çıkarmak ve sıradan kumaşlarla hazırlanmış yeni giysilerle onu hareket insanına taşımak arzusu bu eserde de bariz görünür.

Aydemir romanındaki kadın karakter Hazin’in *Yeni Turan*’da olduğu gibi bilgiyle olan ilişkisine temas edilmez. Öğrenim hayatına dair tek temas, babasının Hazin ve kız kardeşini Paris’e eğitim için göndermesidir. Hazin’in müzik üzerine yaptığı tahsil babasının görevinden azledilmesiyle yarım kalmıştır.²³ Hazin’in eğitimi ve babasının devlet bürokrasiyle yakın ilişkisi roman karakteri olarak varoluşuna yansımaz. Zira romanda kendisinden bir şey yapması beklenen öncelikli kişi Hazin değil, Demir’dir.

Her iki yazarın eserindeki ütopya fikrinde devirlerindeki kadın imajını bulunduğu noktadan biraz daha ileriye taşıdıklarını belirtmek mümkündür. Fakat bu ilerleyiş bağımsız bir duruştan uzaktır. Bu romanlarda kadın, sevdiği erkeğin idealini gerçekleştirecek yardımcı bir karakter rolünde kurgulanır. Anne ve sevgili kimliğinin dışında milliyetçi bir duruşa sahip olan kadının lider olabilmesinin yolu her iki romanda öldürülen erkek sevgililerin mecburi ayrılışıyla mümkün olacaktır. *Yeni Turan* romanında Kaya, Oğuz’la birlikte çalışarak halkı bilinçlendirmeye çalışan, eski Türk kadınları gibi giyinen, kırmızı içen, Türk milliyetçisi, aktif bir kadındır. Hazin ile Aydemir’in ilişkisi her ne kadar “hazin” bir sonla neticelense de

21 Halide Edip Adivar, *Yeni Turan*, Can Yayınları, İstanbul, s. 48.

22 Müfide Ferit Tek, *Aydemir*, İstanbul 2002, s. 38.

23 *Age.*, s. 23.

Türkistan'da 'birlikte çalışabilmeyi' arzu ederler.²⁴ Aynı durum, *Yeni Turan*'da Oğuz ile Kaya için de söz konusudur.²⁵

Edebiyatta Orta Asya'ya yönelen ve oradan Osmanlı'nın cihan devletini kurduğu fikrin tohumunu tekrar yeşertmek isteyen tarihi hatırlama düşüncesi 1. Dünya Savaşı ile büyük bir darbe alır. Savaşın Osmanlı'nın aleyhinde neticelenmesi coğrafik sınırları daraltan yeni bir düşüncenin doğmasında müessir olacaktır. Nitekim Halide Edip Adıvar, Turan fikrini "büyük hayaller peşinde koşmak" şeklinde değerlendirmiş ve artık Anadolu'ya yönelmek gerektiğini ileri sürmüştür.²⁶ Turancılıktan Türkiye Türkçülüğüne doğru kayışının başladığı devreye tekabül eden bu değişimin Cumhuriyet'ten sonraki yeni merkezi Misak-ı Millî çerçevesinde Anadolu; etnik unsur ise bu sınırlar içerisinde yer alan Türkler olacaktır.²⁷ Ne Gökalp'in bütün Türkleri birleştirme ideali ne de Halide Edip'in daha geniş olan Türk ve yabancı, topraklarımız üzerinde yaşayan bütün zümreleri birleştirme düşüncesi gerçekleşmemiştir.²⁸

Ütopyadan Tarihî Romana: Ciğerdelen Transformatörü

Kadın ve tarih ilişkisine dair üçüncü roman 1947'de Safiye Erol tarafından *Ciğerdelen* adıyla yazılır. Erol, *Ciğerdelen*'de kendisinden önce yazılan iki romanın işaret ettiği coğrafya ve ilhamı tekrarlamaz. Kurmacadaki tarihin kadıncasının yönü Asya Türklüğündeki mazisinden yakın bir döneme, hicretli duyguların bakiyesi Balkanlara, taşınır. Safiye Erol'un *Ciğerdelen* romanı, Halide Edip Adıvar ve Müfide Ferit Tek'in tecrübesinden ütopyik özellikler taşıması ve tarihsel bilgiyi kurmaca olarak romanda tecrübe etmesi yönünden farklıdır. Erol'un eseri her ne kadar kendisinden önce hemcinslerinin yazdığı, *Yeni Turan* ve *Aydemir*, romanlarla coğrafik yönden bağlantı kurmasa da imge olarak bu üç romanı ilişkili kılan bazı hususiyetler dikkat çeker. Yazarın *Ciğerdelen*'deki ana karakterine seçtiği isim olan Turhan Tuna'nın ütopya oluşturan kadın bilinçaltıyla ilişkili olduğu düşünülebilir. Zira yazar, Turhan adı ile Asya coğrafyasındaki mirası; soy ismindeki Tuna ile Balkanlar'daki Osmanlı topraklarını birbirine bağlar. Mazi ile iletişim bu düzeyde kalmaz. Romanda yer alan masal iklimiyle yine uzak geçmiş yâd edilir. Şu haliyle

24 Müfide Ferit Tek, *age.*, s. 41.

25 Betül Coşkun, "Hayali Bir Coğrafya Tasavvuru: Orta Asya (1908-1923)", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 27, s. 39.

26 Yusuf Sarıncay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, İstanbul 1994, s. 72.

27 Yusuf Sarıncay, *age.*, s. 26.

28 Olcay Öner, "Halide Edib'in Yeni Turan'ı ve Ziya Gökalp", *Türkoloji Dergisi*, S. II(I) (Eylül 1965), s. 258.

Ciğerdelen romanı Asya'daki kültürel mirası Balkanlardaki yarım kalmış ideale bağlayarak kendisinden önce yazılan iki romanla arasında kurulan bu ilişki, Orta Asya'dan itibaren kurulan Kızılma idealinin Balkanlarda devam etmesi açısından anlamlıdır. Asya'dan uzaklaşmadan Balkanlardaki tarihe yönelen ortak yönelişinin önemli bir sebebi hatırlanabilir ve aktarılabilir bir geçmiş olmasıdır. Dolayısıyla romanda yurt kelimesine atfedilen anlam bunu belirginleştirir:

“Yurdum dedikçe gözümün önüne hep güvercinler ve leylekler gelir camilerinden, şadırvan çeşmelerinden, hamamlarından, hanlarından ziyade kuşlarının kalbime yuva yapması nedendir, bilmem. Belki yurduma bağlı bin bir hatıra ve efsaneyi bana hatırlattıkları için ‘evvel zaman içinde kalbur saman içinde...’ sözleriyle başlanabilecek bütün o masallar veya hakikatler- farkı ne ki, değil mi geçmiş- aşk ve güzellik, esrar, macera, kahramanlık doludur. İşte hep biliriz ki güvercin sevda, leylek de esrar kuşudur.”²⁹

Safiye Erol, *Ciğerdelen* romanında Anadolu'da yaşayan Türk milletinin uzak ve yakın geçmişini birlikte gördüğünü ve durumun bağımsızlığın sembolü bayrakta bir surete büründüğü üzerinde durur. Türk'ün dünya coğrafyasındaki duruş yerini yorumlayan ve onu eşsiz bir tecrübeye ulaştıran mevcut birikimine işaret eden bu tespitte felsefi içerik dikkat çeker. Poetik bir tirada dönüşen ifadenin eserin yayınlandığı yıllarda hüküm süren II. Dünya Savaşı'nın yarattığı baskıcı atmosferden beslendiği düşünülebilir:

“Ey benim Asya ile Avrupa kavşağı kutsal yurdum! Ey benim tanrısal ibre gibi hem Doğu'ya hem Batı'ya ölçülü ahenkle cevelan vuran Türk milletim! Yeryüzünde insanlığın bir baştan bir başa yarattığı birbirine zıt manaların hepsini tadan, ayrık ve küskün âlemleri kendi vücudunda bir araya yoğunlaşarak ‘yeni insan’ı kalıba dökmek namzetliğini nurdan çelenk gibi alında taşıyan yurt kardeşlerim! Bizim bayrağımızda Doğu'nun hilaliyle Batı'nın yıldızı kucak kucağa görünmez mi? Ben bu bayrağın öz çocuğuyum, onun çizdiği yüksek manalı rotanın izinden ayrılamam. Hiçbir Garplı Kerem'in ardından gidemezdi, ben Türk olduğum için gidebildim. Son menzile ulaştım, gemimi yokluğun sınırından geçirdim. Hiçbir Şarklı bu bölgeden geri dönemezdi, ben Türk olduğum için geri dönebildim. Kıtalar arasında sefer etmek hem Asya'ya hem Avrupa'ya yurdum diyebilmek bana dedeler mirasıdır.”³⁰

29 Safiye Erol, *age.*, s. 13.

30 Safiye Erol, *age.*, s. 247.

Yirmi dört yaşında Almanya'dan mimar olarak dönen Turhan'a ait olan bu cümlelerin geçmişte henüz belgeyle, tarihî kayıtlarla ilgili kurduğunu ileri sürmek mümkün olmasa da bu ilişkide Osmanlı'nın Balkan coğrafyasındaki mirasının uyandırdığı izlenim baskındır.

Romanda iki anlatı düzlemi bulunmaktadır. Cangüzel ile Turhan'ın aşka dönüşen arkadaşlıkları vaka zamanı olarak 1943'te başlayan romanda sekiz ay önce başlayan aşk ilişkisi merkezde işlenir. Cangüzel'in yazdığı üç hikâyeden (aile hatıratı) oluşan kısımlarla vaka zamanı Osmanlı'nın Balkanlardaki hâkimiyetinin hüküm sürdüğü 1460'lı yıllara doğru genişler. Hikâyeler, aynı soydan gelen Turhan ve Cangüzel'in aile kökenine açılır. Romanda Cangüzel tarafından yazılan üç hikâye ile sağlanan tarihî açılmadaki esas hedef, Turhan'la olan iletişim problemlerini gidermenin yolunu atalarından aldığı kültürel mirasla açıklamaya çalışmaktır.

Turhan'ın hikâyeler karşısında sığındığı bilgi, yine kayıtlı resmî tarihten ziyade halk anlatıdır. Ana karakter kendisini Kerem'e benzetir. Çaresiz ve kıskanç bir âşıktır. Sevdiğini kaybetme korkusu onun psikolojisini bozmaya başlar. Bu ilişkinin sonunda kendisini yok olacak bir âşık olarak değerlendirir. Burada aşka verilen mana bir tür metinsel dönüşümü hatırlatırsa da bu durumun postmodernizmle bir ilgisi yoktur. Kerem'in efsanevî aşkının güncel hayatta gerçek dışı görülebilmesi için yaşanıp bitmesi gerekmiştir. Bittiği için 'rüya gibi' nitelemesiyle gerçek hayatın içinde ulaşılamaz bir noktada kalmıştır. Turhan'ın dairesinde Kerem'in sonuna benzer bir yangın çıkınca Turhan tüm projelerini, kıymetli eşyalarını ve yıllarca biriktirdiği geçmişini bu olay neticesinde kaybeder.³¹ Turhan ise aşkından sadece hasta olur ve bu durum Canzi'nin ona dönmesiyle mutlu bir şekilde neticelenir.

Turhan'ın roman içerisindeki bu gidişatı henüz eserin başında özetlenmiştir:

“Gene masal dilinde kalarak söyleyeyim: Hayat ağacından kâh ağlayan narı kâh gülen ayvayı düreriz. Gün gelir, benim de dağa taşta sığdıramadığım mihnetim biter ya ölüyorum yâhut dirim kuşu gibi yapıp kül olduktan sonra kalkınır, taze enginlere kanat açarım.”³²

Erol'un yazılarında politik mevzular üzerinde daha az konuşmayı tercih ettiği; ancak sosyal ve entelektüel meselelere karşı hassas olduğu görülmektedir. Ele aldığı konuların başında millî ve manevi kültür, maarif, tarih, sanat, edebiyat, kadın problemleri, çeşitli güncel meseleler ve bireysel mevzular gelmektedir.³³

³¹ *Age*, s. 112.

³² Erol, *age*, s. 12.

³³ Zeynep Tek, “Safiye Erol'un Yazılarında Kadının Aile ve Toplum İçindeki Rolü”, *Gazi Türkiyat*, S. 21 (Güz 2017), s. 165.

Yazar *Ciğerdelen* romanında da bu çerçevede kalmış, roman karakterinin varoluşu için tarihsel bilgiye başvurmuştur. Geçmişten gelen bilgi Turhan'ı değiştirmiş ve sevdiği kadının karakterini daha iyi anlayabilmesinde etkili olmuştur. Canzi'nin de Turhan'a hissettiği duygu karmaşası yazdığı hikâyelerde ortaya çıkmış, kendi kendisini anlaması bu yolla gerçekleşmiştir. Safiye Erol, iç anlatı yoluyla oluşturduğu değişimi romanının son bölümüne taşıdığı bölüm başlığında netleştirir. Transformatör başlığını taşıyan bu bölümde Turhan, Kerem olup yanmış, küllerinden yeni bir gelecek kurmuştur. Öğretmen Canzi, kendi ailesi ve duygusal ilişkilerindeki problemlerini Turhan ile yaşadığı hırçınlık dozu yüksek ilişkide değerlendirebilmiş ve sevdiği adamla evlenerek bir dönüşüm yaşamıştır. Yazarın romanında tarih, popülerlik kaygısından uzak ve kültürel varlığın bir mimesisi olarak roman şahıslarının hayatına eklenmeye çalışılmıştır. Yeni tarihsel yöntemi hatırlatan bu bakış açısı 1960'lı yıllardan Türk romanında daha çok tecrübe edilecek ve resmî tarih bilgisi edebî kurgu içerisinde farklı bir boyutla var olacaktır.

Kadınca Kurmaca Tarihin Tekniğine Anlatıcı Çerçevesinden Bakış

Anlatıcı romanda konuşan, değerlendiren, hadiselerin okuyucu tarafından değerlendirilmesinde önemli rol oynayan bir roman figürüdür. Anlatıcının metin içerisindeki konumu kullanılan şahıs kipleri ve hadiseye bakışı düzleminde şekillenir. Anlatıcı anlattığı hikâyede bir karakter olarak yer alıp almamasına göre farklı adlar alır. Anlatıcı metne dışarıdan bakan, hadiselerin içinde yer almayan; fakat her şeyi herkesten daha net gören bir ses olarak katılıyorsa bu durum dış anlatıcılı; anlatıcı metindeki karakterlerden birisi ise bu tür anlatılara iç anlatıcılı adı verilmektedir. İç anlatıcılı bir metinde anlatıcının hadiselerle ilişkili konumu ayrıca tanımlamayı gerektirir. Anlatıcı anlatısının kahramanı, gözlemcisi veya tanığı ise bu durumda yapılacak tanımlar bu pozisyona göre olacaktır.³⁴

Halide Edip Adıvar, Müfide Ferit Tek ve Safiye Erol'un bu çalışmaya konu olan romanlarına teknik açıdan bakıldığında tür özelliklerinin kronolojik olarak geliştiği ileri sürülebilir. Anlatıcının konumu, karakterlerin varoluşu ve kurmacanın atmosferi yönünden üç roman içerisinde *Ciğerdelen*, türünün gereklerini sağlamada diğer ikisine nazaran daha başarılıdır. Kadın yazarlar açısından siyasetin henüz roman için yeni bir tema olması *Yeni Turan* ve *Aydemir* romanlarında tezin ön plana çıkmasına ve edebiyata dair bazı hususların feda edilmesine sebep olmuştur.

34 Gerard Genette, *Anlatının Söylemi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 268.

Yeni Turan, *Aydemir* ve *Çiğerdelen* romanlarında anlatıcıların konumunu tespit etmek kadın cinsiyetinin tarihi anlatmada kendisini konumlandırışını anlamak açısından önemlidir. Halide Edip Adıvar ve Safiye Erol kahraman iç anlatıcı yoluyla vakayı aktarmış, Müfide Ferit Tek ise dış anlatıcıyı tercih etmiştir. *Yeni Turan*'da anlatıcı Yeni Osmanlılar partisinden Hamdi Bey'in yeğeni Asım; *Çiğerdelen* romanında ağırlıklı Mimar Turhan, Cangüzel'e ait hikâyelerin olduğu iç metinlerde ise Canzi anlatıcı olarak tercih edilmiştir.

Yeni Turan romanının giriş paragrafı bir itirafla başlar. Ölüm döşeğindeki Asım'ın itirafnamesi olarak planlanmış esere yazarın erkek karakter sesiyle katılması siyaset bilgisiyle kadın cinsiyetinin henüz mesafeli bir düzeyde bulunduğuna işaret eder:

“Eğer bugün hâlâ memleketi bir fırka dürbünüyle göreydim şüphesiz yine bu vakayı mezara götürürdüm. Fakat ölüm yaklaştıkça nokta-i nazarımın merkezi bütün memleketi kucaklayan ve bütün siyasiyyâtın fevkinde bilen ve seven bir ruh oldu. Oradan benim firkama yahut muhaliflere mensup herhangi bir vatandaşın yaptığı büyüklükleri Türk Tarihi –istikbalin ve çocukların kendine karşı şefkat ve vefalarını zenginleştirmek için-mutlak kaydetmeli itikadında bulundum. Hepsini yazmaya muvaffak olursam hiç siyasiyyâtla münasebeti olmayan bir müverrihe göndereceğim ki ne fırkasına muhalif ne den fırkası için bir reklam diye hakikati tağyire kalkışmasın. Allah yardımcım olsun!”³⁵

Yeni Turan romanının vaka zamamı 1931'dir. Romanın neşredildiği tarih ise 1913'tür.³⁶ Halide Edip Adıvar'ın eserini yazma zamanından yirmi yıl sonrası için bile kadına siyasette özne anlatıcı olma hayalini kurduramaması romanın söylemiyle yakından ilişkilidir. Siyaset olarak Yeni Turan Partisi yönetime güçlü bir aday olmasına rağmen seçimi kazanması engellenir. Yeni Turan Partisi'nin başında yer alan Oğuz'u seven ve ona yardım eden Kaya, romanda kısıtlı düzeyde diyaloglarda kendi kendisi için konuşabilir. Hamdi Paşa'nın zevcesi olmaya mecbur bırakılması, romanın büyük bir bölümünde sessiz kalmasına neden olur. İyi bir okuyucu olan Kaya'nın Hamdi Paşa konağındaki en belirgin hususiyeti sabah ve akşam gazetelerini okuyarak partisinin başarısını takip etmesidir. Oğuz ile başlattıkları siyaset hayaline kendi çocukluğundan itibaren birikimini ekleyebilmesi ve aşkından ideali için vazgeçebilmesi kadın cinsiyetinin romanda yeni bir görüntüsüdür. Romanda kadın cinsiyetinin aşk ilişkisindeki klişeleşmiş

35 Halide Edip Adıvar, *Yeni Turan*, İstanbul 2014, s. 12.

36 *Age*, s. 6.

görüntüsünden vatana aşık özne konumuna dönüştürülmesi onun bilgiyle olan konumunu belirginleştirir.

Aydemir romanında ilahi yazar anlatıcı tercih edilmiştir. Müfide Ferit Tek, romanına Hazin, kız kardeşi Nevin ve Demir arasında geçen bir diyalogla başlar. Üç şahıs arasındaki konuşmanın esas gayesi Demir'in Türkistan'a gidiş sebebinin izah edilmesidir. Gözlemci dış anlatıcının merkezde yer aldığı bu romanda bakış açısı olarak kadın karakterin ideolojiyi aktarıcı bir rolü yoktur. Hazin, Demir'in fikirlerinin ortaya çıkarılması için soruları soran kişi konumundadır: "Demek, Demir Bey, nihayet Türkistan'a gideceksiniz? Ve biraz hırçın bir seda ile ilave etti: Lakin niçin? Sanki burada, İstanbul yahut Anadolu'da Türklüğün yükselmesine çalışılmaz mı?"³⁷

Hazin, Demir'in Türkistan'daki mezarına kavuştuğunda burada sarf ettiği cümlelerde romandaki ideolojik duruşunu belirginleştirme şansı kazanır. Demir'i ondan ayıran ülküsü ölümüyle Hazin'in anlayabileceği bir noktaya ulaşır. Hazin'in şahit olduğu bu tablo onun karakterindeki değişimi yaratır:

"Senin sevgili ve mukaddes mezarın üstüne yemin ederim ki Demir, seni öldürmekle fikrini, emelini, mevcudiyetini öldüremezler... Senin vazifeni, senin emelini, mevcudiyetini öldüremezler... Senin vazifeni, senin emelini kendime mübarek bir vazife edinerek senin yerine çalışacağım... Hayatında senin olamadım, sensiz inledim; fakat şimdi, sen öldükten sonra herkese, hatta ölüme rağmen aşkım seni yaşatacak sevgilim..."³⁸

Çiğerdelen romanındaki anlatıcı Turhan Tuna, Almanya'da mimarlık okumuş bir serhat torunudur. Tahsil hayatıyla ilgili özetlediği cümleler bu romanın da kendisinden öncekiler gibi bir tez romanı olduğunu düşündürür ve fikrî yön doğal olarak erkek anlatıcı tarafından ileri sürülür:

"O zaman Almanya'da pek çok Türk çocukları vardı. Kimi serserilik etti, kimi şöyle böyle, kimi parlak muvaffakiyetle okudu. Fakat kaç tanesi kendi millî varlığıyla bu haşmetli garp âleminin haklı ve muvazeneli bir terkipini bulmak için savaştı bilmem... Milletimin yaratmış olduğu şarkârî medeniyeti tahlil ederken noksan noksan! diye tenkit ettiğim gibi bugünün garp medeniyetini seyrederken de bağıryorum: büsbütün noksan!"³⁹

37 Müfide Ferit Tek, *Aydemir*, İstanbul 2002, s. 14.

38 Tek, *age.*, s. 129.

39 Safiye Erol, *Çiğerdelen*, İstanbul 2017, s. 21.

Erol'un romanında Turhan'ın ağırlıklı iç anlatıcı olmasına rağmen, Canzi'nin yazdığı hikâyeler Turhan'ın hem atalarını tanımasını sağlar hem karakterindeki zayıflıkları anlaması ve düzeltmesinde etkili olur. Buradan hareketle kadın anlatıcının romanda bilginin anlaşılmasında aktaran kişi konumuna önünde bir erkek olmaksızın gelebilmiştir: "Canzi aşkın gönüllere ilham edebileceği kurtuluş yolunu buldu.

-Al oku, bu yazılarda beni bulacaksın, ferahlayacaksın, dedi.

Cangüzel müşterek soyumuzun maceralarını anlatan hikâyeler yazıyordu. Kendisiyle çok defalar bu mevzuu görüşmüştük."⁴⁰

Roman karakterleri Turhan ve Canzi'nin Ciğerdelen Palankası'nda Hersek Ahmet Paşa'nın oğlu Koca Turhan'dan itibaren başlayan ve burasının Osmanlı'nın elinden çıkışına (1683'e) kadar olan sürece dair aile geçmişini romandaki tarihî perspektifi oluşturur. Herseklioğlu Ahmet Paşa, Fatih Sultan Mehmet'e alemdarlık, II. Beyazıt'a ve Yavuz Sultan Selim'e baş vezirlik yapmıştır. Turhan dedesini bilir; fakat ona dair sorularını araştırmak için herhangi bir okuma eylemi içinde değildir. Romanda torun ve dede arasındaki iletişimin kanalı rüya yoluyla açılır. Turhan dedesinin Osmanlı padişahlarıyla olan zorlu ilişkisini, vezir iken yaşadığı güçlükleri ve atasına bağlılığını rüyasında öğrenir. Rüyalar yoluyla atalarla konuşmak *Yeni Turan* ve *Aydemir* romanlarında olmayan bir özelliktir.⁴¹ Turhan'ın aile geçmişine dair okuma eylemini Canzi'nin yazdığı hikâyeler başlatır. Kadınların Rumeli topraklarının savunulmasındaki rolü, vatan sevgisi ve yaşatmasına dair bilgi iç anlatıcının tesiriyle gerçekleşir. Geçmişin izlerinin anlatı düzeyinde Turhan'a ulaşması ona iki yol gösterir: "Bana iki yol vardı: Palankamın yangınında kaynamak yahut hayatta kalıp onun adını kutlamak. Birinci yol benim saadetim olacaktı. İkinci yol mabudumun bana haklamayı borç kıldığı cenk ü cefa idi. Taptığının buyruğunu dinlemekle ömrümün en zorlu savaşına çıkıyorum."⁴²

Hasta yatağında şuuru gidip gelen Turhan kendisiyle ilgilenen Ürkiye halasının davranışlarında atalarının tarihinin görünmeyen bir kesimi, kadınların gücünü görebilecek duruma ulaşır:

"Ona baktıkça serhat kalelerinin taşlarını sökerek, askere yardım eden, düşmanı döven eski Türk kadınlarını görür gibi olurum. Benim kutsal kahramanlarım! İki

40 Erol, *age.*, s. 57.

41 *Age*, s. 18.

42 *Age*, s. 226.

yüz senede kazanılan toprağı adım adım cenk ü cefa çekerek ancak iki yüz senede geri veren serhat aslanlarım... Siz Hamzalar, Rüstemler, Hızırlar, Bâliler... Ürkiye halam tıpkı sizin kızlarınıza, sizin eşlerinize benzer.”⁴³

Erol, *Ciğerdelen* romanında eserinden önce yazılan iki romanda olmayan başka bir hususu, tarihî belgeden hareket ettiği bilgisini eserin eklemiştir. *Ciğerdelen Palankası*’nın tarihini *Silahtar Tarihi*’nden aldığını belirtmiştir.⁴⁴ Bu roman, tarihî vesikaya temas etmesi ve bilgiyi yorumlaması açısından kendisinden önce yazılan eserlerden farklı olduğu gibi tarihî roman türünün özelliklerini bünyesine taşıyabilmiştir.

Türk edebiyatında kadın yazar hafızasının geçmişle ilişkisinin ütopyik boyutta başlayarak tarihî roman boyutuna taşınırken coğrafyada sabitlenememesi her üç romanda ortak mefkûre olması açısından dikkate değer bir veri oluşturmuştur. Geçmişe yönelen ve hatırlama eylemiyle yeni bir üretimin temelini kurmak olarak görülebilecek Asya Türklüğünün temel dinamiklerinin kadınca ele alınışında siyasî ütopya boyutu öne çıkmıştır. Edmond Husserl, herhangi bir bilginin geçmişe düşerken, zamansal nesnenin kısalması aynı anda açıklığını kaybetmesi ve kararmasını zaman fenomeninin sürekliliği olarak tanımlar. Güncel şimdiki zamanla geçmiş arasında çizilen hatırlama eylemiyle isimlendirilen bu durum Husserl sözlüğünde ‘tutma’ eylemi olarak tanımlanır.⁴⁵ *Yeni Turan* ve *Aydemir* romanlarında tutma eyleminin verilerini oluşturacak hatıralar, belge niteliğinden uzak bilinçaltında Türklük şuuru olarak kalabilmiştir. Yeniden üretimi oluşturacak tutma ve şimdiki zamana yayma fenomenine yönelik her iki yazarda veri sayılabilecek tek unsur Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura’nın fikrî eserleridir; fakat bu müelliflerin eserleri coğrafya, mimari unsurlar ve kayıtlı belgenin vereceği öznel ilgiyi besleyecek ve yeniden bir üretimi oluşturacak düzeyde henüz değildir. Safiye Erol, bunun farkına varmış ve kalemını yakın geçmişin üzerinde tutarak yazarın dünyasına tarih fikrini kurmaca olarak taşıyabilmiştir.

Sonuç

Türk edebiyatında kadın cinsiyetinin tarihî bilgiyi roman dünyasına taşıma tecrübesine üç roman cephesinden -*Yeni Turan*, *Aydemir*, *Ciğerdelen*- bakıldığında Türklüğün geçmişinin ölçülemeyen zamanlarından cumhuriyet sonrasına yayılan

43 *Age*, s. 235.

44 *Age*, s. 226.

45 Paul Riceour, *Zaman ve Anlatı*, C 4, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 56-57.

geniş bir zaman diliminin düşünüldüğü görülür. *Yeni Turan* ve *Aydemir* romanlarında Orta Asya geçmişinin sürekliliği fikri ütopya düzleminde ‘hâlâ’ zarfıyla yoklanır. Destan ve masalla ortak bilinçaltında kalan coğrafyanın hâlâ Osmanlıyı geleceğe taşıyacak yeni bir üretim yapabilecek midir? Halide Edip Adivar bu soruya henüz hayattayken olumsuz cevap vermiştir. Safiye Erol *Çiğerdelen*’de ‘kararan, kısalan ve uzak geçmiş’i başka bir zarfla cevaplandırır, ‘artık değil’. Şimdiki zamana temas eden; fakat betimlenemeyen uzak Orta Asya geçmişi Erol’un romanına iki imge ile taşınır: ‘Turhan, Yedi Peçeli efsanesi’. Eski yurttan Anadolu’ya ve oradan Balkanlara, Atlas Okyanusu’na kavuşmak üzere yola çıkan Kızılelma gönüllülerinin hafızası Avrupa kıtasında yarım kalmış hayale takılır ve onu tekrar *Çiğerdelen* romanında hatırlar.

Yeni Turan, *Aydemir* ve *Çiğerdelen* romanlarında kadın yazarlığının tarihle olan ilişkisi boyutu eserlerdeki anlatıcının cinsiyeti, bilgiyi veren karakterin fonksiyonu ve kadın zihninin bu atmosfer içerisindeki konumlandırılışı çerçevesinde ele alınmıştır. *Yeni Turan*’da erkek anlatıcı, *Aydemir*’de ilahi yazar anlatıcı tercih edilmiştir. Kadın anlatıcı sadece Safiye Erol’un romanında kısmî olarak denenmiş; ama romandaki tarih bilgisinin aktarımı diğer iki romanın aksine kadın tarafına verilmiştir. *Yeni Turan*’da Kaya; *Aydemir*’de Hazin karakterleri ancak sevdikleri erkeğin ölümüyle fikrî düzeyde özgürleşebilmiş, mirası devralarak çoğaltan karakter figürüne dönüşmüştür. Henüz kadın bir anlatıcı karakteri romanın merkez anlatıcısı durumuna getirmeyen bu yapıdan kadın cinsiyetinin bilgiyi aktarıcı konumda kendisini göremediğini düşündürür. Safiye Erol’un Canzi karakteri eril anlatının eksik parçasını tamamlayan ve yerleştiren kadın tiplmesiyle yeni bir bakış açısını ortaya çıkarmıştır.

Tarihte uzun bir süre resmî kayıtlar, tarih kitapları, evraklar ve standart eğitim olanaklarından uzun bir süre mahrum bırakılmış kadın yazarların duygu ağırlıklı temlerden fikrî eserlere yönelmesi çalışmaya konu olan romanların ilk ikisinin sosyal çevredeki erkeklerin tesiriyle güdümlü oluşturulabilmiştir. Etkileşimin bu iki yazarın eserlerinde en belirgin özelliği ise kadınların erkeklerin hükümlerine boyun eğmeleri ve karakterlerini ütopya fikrinde dahi özgür bırakamamalarıdır. Safiye Erol’un *Çiğerdelen* romanında kadın anlatıcının kendisini anlatmaya tarihten ve halk anlatılarından aldığı bilgiyle denemesi ve ana erkek karakterde geçmişte kalan atalarının şuurunu oluşturacak imkânın onun kanalıyla verilmesi tarihin cinsiyetinde eşitliğe doğru bir adım olarak düşünülebilir. Canzi’nin hayranlık duyduğu tek serhatli Atatürk’tür onun resminin altında konuşmayı sevmesi romandaki farklı üslubun önemli bir sebebi olduğu ileri sürülebilir.

Kaynaklar

- Adivar, Halide Edib, *Ateşten Gömlek*, Can Yayınları, İstanbul 2014.
- Adivar, Halide Edip, *Yeni Turan*, Can Yayınları, İstanbul 2014.
- Adivar, Halide Edip, *Mor Salkımlı Ev*, Can Yayınları, İstanbul 2018.
- Ahmed Midhat Efendi, *Letaif-i Rivâyat*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.
- Argunşah, Hülya, “Halide Edib’de Değişen Kadının Romandaki İzdüşümleri:’Seviyye Talip’ten Ateşten Gömlek’e”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, TÜBARXXXVII (Bahar 2015), s. 27-52.
- Berktaş, Fatma, “Geçmişten Günümüze Kadın Kütüphaneleri ve İstanbul Kadın Eserleri Kütüphanesi”, *Türk Kütüphaneciliği*, C 31, S. 2 (2017), s. 263-270.
- Calvino, Italo, *Amerika Dersleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.
- Canbaz Yumuşak, Firdevs “Karşı Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği”, *Bilig*, S. 61 (Bahar 2012), s. 47-70.
- Coşkun, Betül, “Hayalî Bir Coğrafya Tasavvuru: Orta Asya (1908-1923) II. Meşrutiyet Dönemi Hikâye ve Romanı”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 27 (2012), s. 23-44.
- Çakır, Serpil, “Tarihin Kadınlar İçin Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası” <https://tr.scribd.com/document/122437940/Serpil-Cak%C4%B1r-Feminist-Tarih-Yaz%C4%B1m%C4%B>, (12.06.2018’de ulaşıldı).
- Demircioğlu, Cemal, “İmparatorluktan Cumhuriyete Aydemir Müellifi Müfide Ferit Hanım”, *Toplumsal Tarih*, S. 59 (Kasım 1998), s. 14-21.
- Enginün, İnci, *Halide Edip Advar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, MEB Yayınları, İstanbul 1995.
- Erol, Safiye, *Çiğerdelen*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2017.
- Ferit Tek, Müfide, *Aydemir*, Kaknüs Yayın, İstanbul 2002.
- Genette, Gerard, *Anlatımın Söylemi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.
- Köroğlu, Erol, “The Enemy Within: Aka Gündüz’s The Star of Dikmen As an Example of Turkish National Romances”, *Balkan Literatures In The Area Of Nationalism*, ed. Jale Parla, Murat Belge, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 77-90.

Önertoy, Olcay, “Halide Edib’in Yeni Turan’ı ve Ziya Gökalp”, *Türkoloji Dergisi*, S. II(I) (Eylül 1965), s. 251-258.

Polat, Ferihan - Gündüz Derer, “Gündüz Muhafazakarlık ve Feminizm Kışkıncında Bir İsim: Fatma Aliye Hanım”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 15 (2016), s. 185-206.

Ricoeur, Paul, *Zaman ve Anlatı 4*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

Sarınay, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.

Tek, Zeynep “Safiye Erol’un Yazılarında Kadının Aile ve Toplum İçindeki Rolü”, *Gazi Türkiyat*, S. 21 (Güz 2017), s. 163-179.

Temizarabacı Yıldırım, Yasemin, *Ütopyanın Kadınları Kadınların Ütopyası*, Sel Yay., İstanbul 2015.

